

Kritikken og verket

En refleksjon over fremstilling av landskapsarkitektur som estetisk virksomhet i tidsskriftet *Havekunst*

“Et lille, næsten ubeskrevet Blad i Tidens Bog, betegner Havekunstens Udvikling her i Norden.”¹ Slik innleder den danske gartnerforeningens leder I. P. Andersen den aller første utgivelsen av tidsskriftet *Havekunst* i en artikkel ved samme navn. Året er 1920 og for hagekunst som ganske fersk profesjon, er tilgangen til en egen arena for meningsutveksling viktig for å skape en felles faglig virkelighet. Tidsskriftet har skiftet navn flere ganger og gis i dag ut under tittelen *Landskab*. Det er Nordens eldste tidsskrift for hagekunst og – som faget i økende grad kalles siden midten av 1900-tallet – landskapsarkitektur. Tidsskriftet har blitt utgitt uavbrutt siden det hele startet opp for snart 100 år siden og står i en særstilling i den dansk-, svensk- og norskspråklige regionen. Den viktige posisjon til tross – det er gjort overraskende få studier av det rikholdige materialet som *Havekunst* tilbyr.

I avhandlingen “Kritikken og verket: En refleksjon over fremstilling av landskapsarkitektur som estetisk virksomhet i tidsskriftet *Havekunst*” undersøker jeg hvordan landskapsarkitekturfaget fremstilles språklig i *Havekunsts* kritikker, med mål om å få innsikt i et under-

liggende tankesett.² Skriftspråket behandles som et medium hvor vi utvikler, uttrykker og etablerer vår faglige innsikt. En drivkraft har vært å fremme en forståelse for at kritikkttekster kan gi innsikt i og en utvidet forståelse for enkeltprosjekter så vel som for faget generelt. Ved å rette oppmerksomhet mot språkets konstituerende virkning, og mot det at landskapsarkitekturverk *oppstår* gjennom måtene vi tenker og skriver om dem på, ønsker jeg å belyse sammenhengen mellom kritisk språk og faglig erkjennelse. Samtidig viser avhandlingen frem et nærmest oversett, men for nordisk landskapsarkitektur svært sentralt tekstmateriale – tidsskriftet *Havekunst*.

Kritikkene i *Havekunst* er komplekse, og de fremstiller verksforståelser der samspill mellom det kognitive og det sanselige ved faget står sentralt. Gjennom dette konstitueres *forestillinger* om fysiske anlegg som verk. Likevel kommer estetiske aspekter i liten grad til uttrykk i kritikkenes språk. Teksstudien i avhandlingen åpenbarer således en lite uttalt faglig tradisjon for å underkommunisere kritikerens individuelle erfaring og forestillingsevne, og for å favorisere dokumenterbare fremfor estetiske

Havekunst er utgitt uavbrutt i snart 100 år. Tidsskriftets tematikk gjenspeiler hagekunsthistorien, men det fremkommer ingen distinkte skifter i kritikkenes vektlegging av landskapsarkitekturens kvantitet i den språklige fremstillingen av prosjektene.

kvaliteter ved verket. Avhandlingen avdekker dermed et underliggende tankesett om landskapsarkitektur som i liten grad omfatter estetikk.

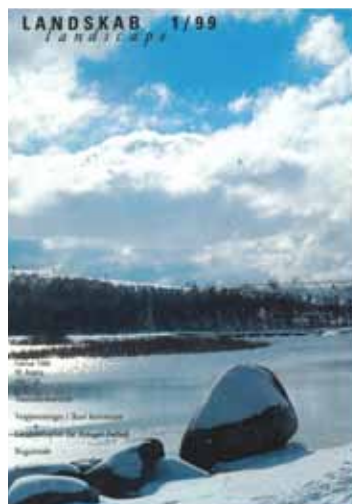
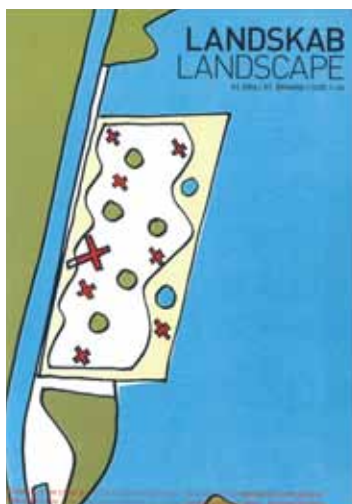
Uavklart verk

Et premissgivende teoribidrag til avhandlingen er den franske filosofen Jean-François Lyotards forelesning “Gestus”, som han holdt på Københavns kunstakademi i 1991.³ I tillegg til å fremme en konstruktivistisk innstilling, i den forstand at forståelsen er styrt av språket, innlemmer Lyotards forelesning, slik jeg leser det utgitte manuskriptet, en fenomenologisk estetikk der sanseerfaringen er et bærende element.

I manuskriptet beskriver Lyotard kunstverk som åpne eller lukkede, som noe som i større eller mindre grad inviterer betrakteren til en *strøm av estetiske assosiasjoner*. Lyotards *gestus* er en åpen gest, som en håndbevegelse som åpner opp og inviterer inn.⁴ Han impliserer at *verket* ikke foreligger som noe fast, det er med andre ord ikke forutbestemt til å bli fremhevet i kritikk på en bestemt måte. Verket er snarere noe som blir til i kraft av kritikken.

En spissformulering av Lyotards tese gir oss påstanden om at *kritikken konstituerer verket*. Setningen må forstås som et premiss jeg har valgt å legge til grunn for min undersøkelse av en landskapsarkitekturfaglig forståelse, og som åpner opp for å avdekke faglige holdninger slik de kommer til uttrykk i språket. Forutsetningen innebærer en distinksjon mellom betegnelsene verk og prosjekt: Et landskapsarkitekturverk springer ut ifra et prosjekt, men viser til en *oppfatning* av prosjektet og utgjør en kvalitativ tolkning av dette. Avgjørende for skillet er at det samme *prosjektet* kan oppfattes som ulike *verk*, og det er gjennom teksten – altså kritikken – at prosjektene gjøres tilgjengelige som verk i lesningen.

Landskapsarkitekturen rommer en særegen estetikk som omfatter naturens syklus, som tar opp i seg plantenes vekst, døgnets og årstidenes skifter, som en del av det kultiverte og formgitte, i et samspill som kan appellere til estetisk refleksjon. Teoretikeren John Dixon Hunt understreker at landskapsarkitekturen tar del i både en faktisk, materiell virkelighet, så vel som i forestillinger om den virkelige verden.⁵ Med dette tilskriver han fagfeltet en

helt grunnleggende dimensjon som estetisk virksomhet. Med Hunt aktualiseres et utvidet estetikkbegrep som kan ledes tilbake til Alexander G. Baumgartens sanseestetikk fra midten av 1700-tallet og som knyttes til den opprinnelige betydningen av ordet *aisthesis* – sansekunnskap. Samspeillet mellom sanseerfaringen og de individuelle assosiasjonene og teoretiske refleksjonene som erfaringen iverksetter, står således sentralt for estetikkbegrepet som her legges til grunn.

Det fysiske realiserte anlegget står i en særstilling i en faglig bevissthet. Landskapsarkitekter synes for eksempel å ha et ønske om å oppsøke fysiske anlegg. I tillegg er hangen til å snakke eller skrive om nettopp *anlegget* utbredt både i praksis og i akademia. At det fysiske anlegget står i en særstilling innebærer imidlertid ikke nødvendigvis at forståelsen av et verk tar opp i seg estetiske aspekter. En estetisk erkjennelse er ikke nødvendigvis initiert av et *anlegg*. Det er altså ikke avklart hvilke aspekter ved prosjektene vi erfarer som influerer vår forståelse. Min påstand er derfor at *verket* i landskapsarkitekturen ikke er avklart eller entydig uttalt. Jeg er dermed interessert

i hva slags innsikt og forståelse en tekstudvalgt studie av skrevne kritikker kan avdekke med utgangspunkt i et syn på landskapsarkitektur som en estetisk virksomhet. Tesen utledet fra Lyotards tekst “Gestus” – *kritikken konstituerer verket* – danner springbrettet for avhandlingens to forskningsspørsmål: Hvordan kommer landskapsarkitektur til uttrykk som verk i kritikker publisert i *Havekunst*? Og i hvilken grad fremstilles landskapsarkitekturen som estetisk virksomhet gjennom disse kritikkene?

Kontinuitet

I arbeidet med avhandlingen har jeg gjennomgått omkring 13000 sider med forholdsvis broket tekst- og bildemateriale. Enkelte tekster som faller inn under kritikksjangeren er gjort til gjenstand for nærlesninger. At det er nettopp kritikker jeg har valgt å studere, av *Havekunst*'s rikholdige materiale, har flere årsaker: Først og fremst kan aspekter ved landskapsarkitekturen som en kritiker vektlegger ved omtale av et prosjekt, og hvordan prosjektet fremstilles i språket, fortelle noe om faglige prioriteringer, verdier og tradisjoner. Dessuten

kan en uavhengig kritiker som søker å forstå og kontekstualisere et verk, fremme forhold som ikke ellers umiddelbart fremtrer. Slik kan kritikken løfte prosjekter ut av den vanebetingede betraktningen og hjelpe leserne til å forstå prosjekter på nye måter, og gjennom dette bidra til fagfeltets refleksjon og nytenkning. Kritikken formidler tradisjonelt det “nye” og impliserer også en innflytelse på fremtidig oppgave- og verksforståelse. Ved å formidle en måte å betrakte prosjekter på, kan kritikken dermed påvirke hvordan vi tenker om og praktiserer landskapsarkitekturfaget.

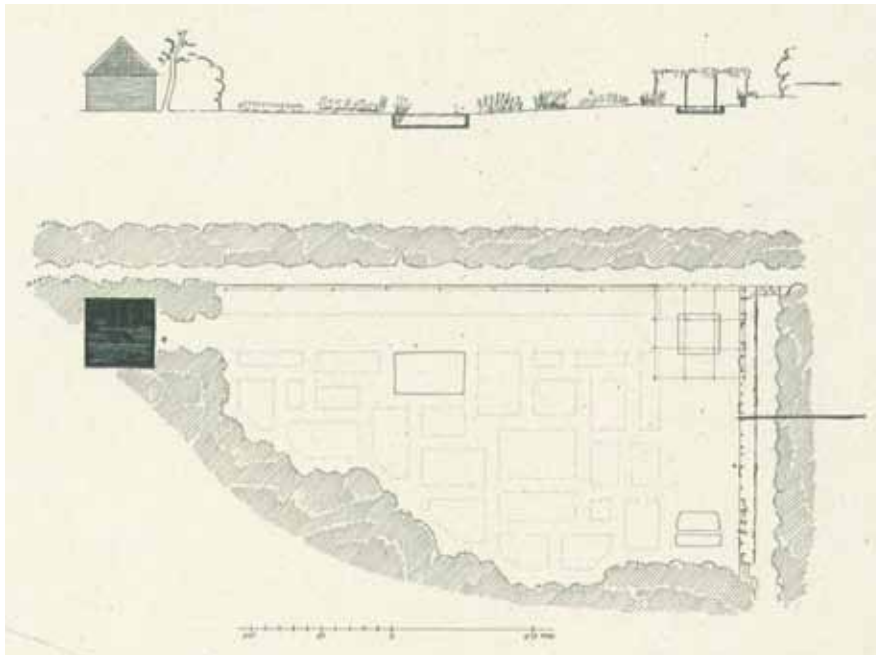
Studien av *Havekunsts* tekster fra det vel 90 år lange tidsspennet 1920–2010, har bidratt til en innsikt i sammenhengen mellom kritikken tradisjon og samtidig praksis. Temaene som behandles i *Havekunst* speiler hagekunsthistorien, men det fremkommer ingen distinkte skifter i kritikernes *tilnærming* i tolkningen av prosjektene. Lesningen avdekker derimot en kontinuitet med tanke på hvilke aspekter ved landskapsarkitektur-

prosjekter som vektlegges i kritikker. Med fare for en forflatning av historien, vil jeg derfor hevde at lesningen sporer en generell tendens for tidsskriftets kritikker.

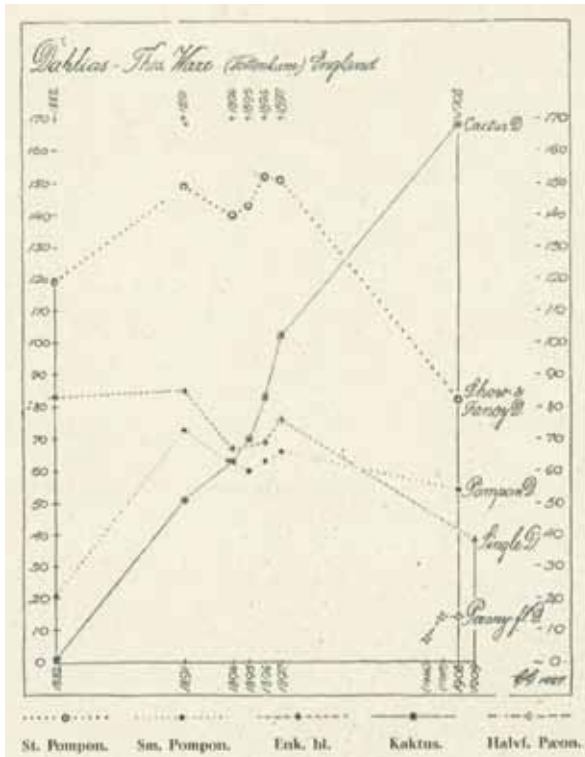
Det kvantifiserbare og det erfaringsnære

Gjennom avhandlingens lesning av *Havekunst* fant jeg et fagfelt som omslutter både produksjon og resepsjon: som vektlegger både tilvirkning og bruk av anlegg. Jeg fant en tematisering av hagekunsten som innlemmet både det tenkte og det følte: det kontemplerte, kognitive og det umiddelbart sanselige. I avhandlingens andre del har jeg illustrert denne tendensen ved å vise passasjer, formuleringer og ulike begreper fra kritikkttekster i tidsskriftet *Havekunst*, som eksemplifiserer ulike retoriske grep. Tekstutsnittene drøfter jeg opp mot hva slags verk som antydes i språket.

Vi kan føre en samtale om det samme *prosjektet*, men samtidig snakke om helt forskjellige *verk*. Mange kritikere i *Havekunst* synes likevel å operere som om det fore-

Plantegninger kan bidra til forestillinger om anleggene de illustrerer, men i en rekke av *Havekunsts* kritikker anvendes de først og fremst som kilder til kvantifiserbar informasjon. Plantegning fra kritikktteksten “Junihaven ved Svastika og tre andre haver” av G.N. Brandt, *Havekunst*, 1927, p. 106.

“Et Billede af Modens Skiften”.

Opptellinger og sammenligning av bruken av forskjellige typer georginer i hager. Fra Georg Georgsens artikkel om “Georginers anvendelse i haven”, *Havekunst*, 1927, p. 92.

ligger en felles verksforståelse, uten at denne er språklig avklart. Vi kan kanskje snakke om en taushet i diskursen, der et estetisk verdsett og andre faglige konvensjoner trer i kraft gjennom uuttalte normer for forståelse. For eksempel finner jeg kritikker der pastoralen og det pittoreske opptrer som underliggende forståelsesformer, og temmelig utbredt er bruk av konvensjonelle faglige uttrykksformer som synes å ha tapt sitt opprinnelige metaforiske innhold. Det vil si at i mange kritikker ligger betydningen som et underforstått budskap som leseren må kjenne til fra før for å kunne forstå. Uten en avklart og virksom referanse i språket kan verksforståelsen imidlertid ikke berikes.

Jeg finner også at mange av kritikkenes i *Havekunst* favoriserer fremstilling av bilder og tegninger eller uttalte intensjoner. Disse behandles for en stor del som umiddelbart fattbare versjoner av prosjektet, fremfor at kompleksiteten i det som utspiller seg mellom en erfarende kritiker og anleggets tid og rom tas opp i teksten. Kritikkenes i *Havekunst* konstituerer dermed i utbredt grad en forståelse av landskapsarkitektur som noe *kvantifiserbart*. Ved å fremme argumenter som kan dokumenteres, eller gjennom forsøksvis nøytrale fremstillinger av prosjektet, underkjennes den individuelle erfaringen. Dette vanskeliggjør konstitusjonen av estetiske verk.

Jeg finner imidlertid at fremstilling av individuelle, spesifikke sanselige erfaringer, faktiske så vel som forestilte, kan berike og nyansere leserens forståelse av verkene. Kritikkenes som kan karakteriseres på denne måten tilbyr frittstående og *inviterende* leseropplevelser som konstituerer estetiske verk. Felles for disse formuleringsformene er at de fordrer en aktiv leser som tar stilling til det skrevne. Slike tekster fant jeg imidlertid kun unntaksvis i avhandlingsarbeidet. Kritikkenes som publiseres i *Havekunst* uttrykker i større grad et behov for å *begripe* verket – som er nettopp hva Lyotard advarer mot: Hos ham står estetikken i et motsetningsforhold til en kognitiv formålsrettet tilnærming, der forestillingen underordnes begripelsen.⁶ Estetikk kan derfor ikke fremstilles med et språk som *begriper* verket i Lyotards forstand. Samtidig, dersom et landskapsarkitekturverk

skal konstitueres estetisk, må de estetiske aspektene gjøres tilgjengelig for leseren gjennom kritikk. Og heri ligger et tilsynelatende paradoks – for hvordan si det som bare verket selv kan si, men som samtidig fordrer en kritikk for å bli sagt?

Språk og forståelse

Erkjennelsen av et estetisk verk forankres i det sanselige, samtidig som verkets triggerpunkt antydes å ligge utenfor sanseerfaringen. Ifølge Lyotard ligger det en estetisk utfordring i dette møtet, i det å erkjenne og fremstille sanseerfaringen for seg selv og andre som *gestus*. Lyotard skriver at kritikken selv må bli et verk i det materiale som er dens eget – språket.⁷ Med dette aktualiserer Lyotard en analogi mellom verket og kritikken som åpner opp for konstitusjon av estetiske verk. Et estetisk verk fordrer således en kritikk som inviterer leseren til estetisk refleksjon. Lyotard selv sier lite om hvordan dette kan gjøres, men *gestus*' invitasjon må nødvendigvis ligge i den språklige kvaliteten som tilrettelegger for estetiske refleksjoner hos leseren gjennom å aktivisere hennes forestillings-evne og dømmekraft. Skriveakten er i den forbindelse helt avgjørende. Det gjensidige avhengighetsforholdet mellom skiving og tenkning impliserer at kritikeren må ha samme innstilling til kritikkoppraget som til verket. Å artikulere estetiske verk fordrer således en *innstilling* til landskapsarkitektur som estetisk virksomhet.

Landskapsarkitekturen kan ikke forvaltes som en estetisk virksomhet uten et språk som på et visst nivå begriper en slik praksis – og uten en kritikk som fremstiller estetiske verk, risikerer fagfeltet å miste denne dimensjonen av syne. Kanskje ville våre omgivelser sett annerledes ut dersom landskapsarkitekturen ble formet med basis i et språk som i større grad vektla estetiske forhold? Et betimelig spørsmål er imidlertid om vi også i større grad ville evnet å få øye på landskapsarkitekturens estetiske dimensjoner dersom vi hadde et dertil egnet språk til rådighet?

NOTER

- 1 Andersen, 1920, p. 1.
- 2 Andersen, 2015.
- 3 Lyotard, 1992. Manuskriptet ble oversatt til dansk og utgitt året etter forelesningen.
- 4 Lyotard, 1992, pp. 30-31.
- 5 Hunt, 2004, p. 13.
- 6 Lyotard, 1992, p. 9-10.
- 7 Lyotard, 1992, pp. 9-10.

LITTERATUR

- Andersen, Jens Peder (I.P.): "Havekunst", *Havekunst*, 1, 1920, pp. 1-2.
- Andersen, Nina Marie: *Kritikken og verket: En refleksjon over fremstilling av landskapsarkitektur som estetisk virksomhet i tidsskriftet Havekunst*. Ph.d.-afhandling, Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet, 2015.
- Hunt, John Dixon: *The Afterlife of Gardens*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.
- Lyotard, Jean François: *Gestus*, Det Kgl. Danske Kunstakademi, København, 1992.

Denne artikkel er i en tidligere form blevet bragt i tidsskriftet *Landskab*, 1, 2016.